

ISBILERMENLIK SUBYEKTLERINIŇ HUQÍQÍY STATUSÍ

Abdibaeva Jamila Aqpolat qızı

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik

universiteti Yuridika fakulteti 2-kurs studentı

Annotaciya: Bul maqalada isbilermenlik huqıqında isbilermenlik subyektleri haqqında túsiniq, isbilermenlik huquqı subyektleriniń statusı, olardıń huqıq hám májbúriyatları, isbilermenlik subyektleriniń belgileri, isbilermenlik huqıqı subyektleriniń klassifikacijaları haqqında pikirler bayan etilgen.

Gilt sózler: isbilermenlik, isbilermenlik subyektleri, mámleket, fizikalıq shaxs, yuridikalıq shaxs, isbilermenlik subyekti belgileri, kommerciyalıq shólkem, kommerciyalıq emes shólkem, jeke tártiptegi isbilermen.

Isbilermenlik subyektleri túsiniǵı hám statusın anıqlaw ushın, eń dáslep, “huqıq subyekti” hám “puqaralıq huqıqı subyekti” túsiniqleriniń mánisin tereń ańlap alıw kerek boladı. Huqıq subyekti keń huqıqıy kategoriya esaplanıp, onıń quramına ámeldegi nızam hújjetlerine qaray huqıq hám májbúriyatlarǵa iye bolǵan sociallıq qatnasıqlardıń barlıq qatnasıwshıları kiredi.

Óz gezeginde, hár bir huqıq tarawınıń óz subyektleri (mámleket huqıqında saylawshılar hám saylanıwshılar, miynet huqıqında jumıs beriwshi hám xızmetker, finans huqıqında salıq tólewshi hám salıq organı hám de taǵı basqalar) bolǵanı sıyaqlı, isbilermenlik huqıqınıń da óz subyektleri bar.

Isbilermenlik huqıqınıń subyektleri bul isbilermenlik iskerligin ámelge asırıwǵa kepillikli bolǵan shaxslar bolıp tabıladı.

Fizikalıq hám yuridikalıq shaxslar puqaralıq -huqıqıy qatnasıqlarda isbilermen retinde, sonıń menen birge, bunday statusqa iye bolmaǵanlar da qatnasıwları múmkin.

Sol sebepli puqaralıq huqıqı subyektleri bir waqtıń ózinde isbilermenlik huqıqı subyektleri esaplanıwı múmkin. Isbilermenlik huqıqıy qatnasıqlarda subyekt mudamı táwekel etip, óz juwapkershiligin moynına alıp, payda alıwdı maqset etken halda iskerlik júrgizedi.

Mámleketimiz gárezsizlikke eriskeninen berli mámleketimiz tárepinen kishi biznes hám jeke isbilermenliktiń jańa ishki ónim óndiriste tek gana sheshiwshi poziciya iyelewi emes, bálkim onıń xalıq párawanlıǵı hám dáramatların arttırıwda, jumıssızlıq mashqalasın sheshiwde de zárúrli faktorǵa aylandırıwǵa erisiw jolında kóplegen isler ámelge asırılıp atır.

“Isbilermenlik iskerligi erkinliginiń kepillikleri haqqında”ǵı 2012-jıl 2-maydaǵı ÓRQ-328-san jańa redakciyadaǵı Nızamnıń 4-statyasına muwapıq isbilermenlik iskerligi subyektleri (isbilermenlik subyektleri) belgilengen tártipte mámleket diziminen ótken hám de isbilermenlik iskerligin ámelge asırıp atırǵan yuridikalıq hám fizikalıq shaxslar bolıp tabıladı.

Biraq mámleket shólkemleri, olardıń lawazımlı shaxsları, sonıń menen birge isbilermenlik iskerligi menen shuǵıllanıwshı nızam hújjetlerinde qadaǵan etilgen basqa shaxslar isbilermenlik iskerligi subyektleri bolıwı múmkin emes.

Mısalı, tómendegi lawazımlı shaxslarǵa isbilermenlik iskerligi menen shuǵıllanıw qadaǵan etiledi:

-mámleket hákimiyatı hám basqarıw shólkemleri, huqıqtı qorǵaw shólkemleri xızmetkerleri;

-mámleket bankleri basshıları hám olardıń orınbasarları, xızmet maydanınan pul belgilerine hám pul (bank) hújjetlerine tikkeley baylanıslı lawazımlı shaxslar ;

mámleket kárxanaları, mákemeleri, shólkemleri basshıları hám olardıń bank hújjetlerine qol qoyıw huqıqına iye bolǵan orınbasarları;

-mámleket támiynat hám sawda-satıq kárxanaları hám de shólkemleriniń baslıq xızmetkerleri;

-isbilermenlik iskerligin ámelge asırıw menen baylanıslı máselelerdi sheshiw yáki bunday iskerlikti baqlaw wazıypası júkletilgen mámleket shólkemleriniń baslıq xızmetkerleri hám qánigeleri.

Joqarıdaǵılardan kelip shıqqan halda tómendegiler isbilermenlik huqıqı subektleriniń ayrıqsha belgileri:

- mámleket diziminen ótiw;
- arnawlı bir iskerlik túrleri menen shuǵıllanıw ushın, álbette, ruxsatnama (litsenziya) ǵa iye bolıw;
- óziniń mal-múlkine iye bolıw;
- isbilermenlik huqıq hám májbúriyatlarǵa iye bolıw;
- óziniń mal-múلكi sheńberinde ǵárezsiz juwapkerlik;
- óziniń buzılǵan huqıqları hám nızamlı máplerin sud arqalı qorǵaw múmkinshiligine iye ekenligi.

Sol orında isbilermenlik iskerligi subyektlarin iskerlik maqsetine (túrine) qaray kommerciyalıq shólkem hám kommerciyalıq emes shólkemge ajratılǵan eki túrine túsiniк berip ótsek.

Kommerciyalıq shólkem bul payda alıwdı óz iskerliginiń tiykarǵı maqseti etip qoyǵan subyekt (menshik kárxanalar, xojalıq jámiyetleri, shirketleri) bolıp,

kommerciyalıq shólkemlerdiń huqıqıy jaǵdayları Puqaralıq hám basqa nızam hújjetlerinde belgilep qoyılǵan.

Kommerciyalıq emes isbilermenlik iskerligi subyektlari óz aldına arawlı bir maqsetti gózlegen halda háreket etip, payda kóriwdi gózlemeydi. Bunday subyektlerge jámiyetlik birlespesi, sociallıq fond hám múlkdar tárepinen finanslıq támiyinlep turılatuǵın shólkem hám basqalar kiredi.

Mámleket isbilermenlik huqıqı subyektlarine tán bolǵan ayrıqshalıqlarǵa iye.

- Óz múlkine iyeligi;
- Isbilermenlik iskerligin basqarıw ;
- Tikkeley isbilermenlik hám xojalıq kepilliklerine iyeligi;
- Isbilermenlik baylanıslarında basqa qatnasıwshılar menen shártnamalıq munasábetlerge kirisiwi.

Fizikalıq shaxsdiń isbilermenlik iskerligi Ózbekstan Respublikasınıń Konstituciyasına muwapıq fizikalıq shaxslarǵa isbilermenlik statusına iye bolıw múmkinshiligi berilip, olar da isbilermenlik huqıqınıń subyektlari sheńberine kiritilgen.

Atap aytqanda, Puqaralıq Kodeksiniń 24-statyasına tiykarlanıp puqara jeke tártiptegi isbilermen retinde mámleket diziminen ótkerilgen waqıttan baslap isbilermenlik iskerligi menen shuǵıllanıwǵa haqlı.

Jeke tártiptegi isbilermen. 2012-jıl 2-mayda qabıl etilgen “Isbilermenlik iskerligi erkinliginiń kepillikleri haqqında”ǵı jańa redakciyadaǵı nızamda isbilermenlik iskerligi subyektlari sheńberi keńeytirilip, olar kishi isbilermenlik subyektlari formasında, atap aytqanda, yuridikalıq shaxs shólkemlestirmesten isbilermenlik penen shuǵıllanatuǵın jeke tártiptegi isbilermenler de kishi isbilermenlik subyekti retinde

bekkmelenedi. Nızamǵa miwariq hár qanday puqara da isbilermen shaxs esaplanbaydı, bálki tek belgilengen tártipte mámleket diziminen ótip isbilermen statusın alǵan puqaralarǵana tán alınıwı múmkin.

Jeke tártiptegi isbilermen fizikalıq shaxs (jeke tártiptegi isbilermen) tárepinen isbilermenlik iskerligin yuridikalıq shaxs shólkemlestirmegen halda ámelge asırıw bolıp tabıladı.

Jeke tártiptegi isbilermenlik jekw tártiptegi isbilermen tárepinen ǵárezsiz, múlk huqıqı tiykarında ózine tiyisli bolǵan mal-múlk negizinde, sonıń menen birge, mal-múlkke iyelik qılıw hám odan paydalanıwǵa jol qoyatuǵın ózge materiyallıq huqıq tiykarında ámelge asırıladı.

Jeke tártiptegi isbilermen Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabineti tárepinen belgilengen tártipte xızmetkerlerdi jallawǵa haqılı.

Ónermentshilik iskerligin ámelge asırıp atırǵan jeke tártiptegi isbilermenler tovarlar tayarlaw (islerdi orınlaw, xızmetler kórsetiw) ushın kóbi menen bes dana shákirti olarǵa tiyislişe haqı tólegen halda qosıwǵa haqılı.

Jeke tártiptegi isbilermen óz iskerligin ámelge asırıp atırǵanda jeke is hújjatleri blankalarınan, mór, shtamlardan paydalanıwǵa haqılı, olardıń tekstleri usı shaxs jalǵız tártiptegi isbilermen ekenligi haqqında dárek beriwi kerek.

Mámleketimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyevtıń tómenдеги pikirleri itibarǵa alıw kerek: “Biziń taǵı bir zárúrli wazıypamız - kishi biznes hám isbilermenlik tarawın qollap-quwatlaw hám xoshametlew, mámleketimiz ekonomikalıq qudıretin bekkemlewden, bul tarawdıń úlesin jáne de asırıw ushın qolay shárt-shárayatlar jaratıp beriwden ibarat. Nege degende, isbilermen tekǵana ózin hám shańaraǵın emes, bálkim xalqtı da, mámleketti de baǵadı. Men tákirar bolısa da aytıwdan sharshamayman, yaǵnıy xalıq bay bolsa, mámleket de bay hám qudıretli boladı”

Juwmaq ornında sonı aytıw múmkin, mámleketimizde isbilermenlik iskerligi erkinliginiń mámleket tárepinen tolıq kepillik berilgenligi ekonomikanı jáne de rawajlandırıwda zárúrli faktor bolıp tabıladı. Sonı atap ótiw kerek, isbilermenlikti rawajlandırıw boyınsha ámelge asırılıp atırǵan reformalar hám isbilermenlerge berilip atırǵan jeńillikler nátiyjesinde mámleketimizde isbilermenlik subyektleriniń túrli shólkemlestirilgen huqıqıy formalarına qaramastan, olardıń muǵdarı jıldan jılǵa kóbeymekte.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Tadbirkorlik (biznes) huquqi. Darslik/ X.Azizov mas'ul muharrirligida T.:TDYU, 2018.-316 bet.
2. O'zbekistonda tadbirkorlik qonunchiligining rivojlanish istiqbollari. Kanyazov Y., Azizov X. va boshqalar. - Toshkent: TDYU, 2017. - 243 bet.
3. Tadbirkorlik subyektlari va ularning turlari. O'quv qo'lanma. Mualliflari jamoasi: Sh. Ro'zinazarov, O. Oqyulov, X. Azizov, I. Turaboyev, M. Berdikulov, F. Isayeva, U. Saydaxmedov, B. Xudoyberganov, B. Normatov, E. Raxmatov, J. Askarov. - Toshkent: TDYU, 2018. - 148 bet.
4. Tadbirkorlik qonunchiligining rivojlanishi: milliy va xorijiy tajriba. Risola. /Azizov X.T., Askarov J.T., Berdiqulov M.A., Mamalatipov FA. - Toshkent: TDYU, 2017. - 92 bet.
5. Tadbirkorlik subyektlari faoliyatini noqonuniy aralashuvdan himoya qilish: savol va javoblar. O'quv-amaliy qo'lanma. /Azizov X. va boshqalar. - Toshkent: TDYU, 2016. - 168 bet.